

Met het vertrouwensvotum der partij achter zich kon Kuyper verder. Nog geen drie weken later verscheen zijn aan J.H. Gunning jr gerichte brochure *Bedoeld noch gezegd*. Noch in 'De Heelen en de Halven', noch in 'IJzer en leem',⁴⁵ noch ook in de deputatenrede had hij zich als calvinist gepresenteerd, maar nu, tegenover Gunning, die geprotesteerd had tegen het artikel, vindiceerde hij zijn recht om 'als bekend Calvinist in een Calvinistisch orgaan' de uitdrukking 'volk des Heeren' te mogen gebruiken. De 'helen' had Kuyper op 17 juni aangeduid als 'hen, die 'uit het volk' zijn'; nu verklaarde hij: 'uit dien Calvinistischen levenskring, die op een eigen organisatie voor het volk des Heeren aandringt'. Toen had hij reeds geschreven: Tot 'een breuke ... hoeft [het] *niet* [te komen], zoolang men nog alleen toe is aan zielzorge en predicatie, aan evangelisatie en missie, aan philanthropie en dilettantisme. Maar [het] hoeft *wel*, ... zoodra de Christelijke volksbeweging ... nu ook doordringt tot de *politiek*, tot het *recht* en tot de *wetenschap*'. Hij had die volksbeweging 'machtig' genoemd; nu voegde hij toe: 'Dat hier sprake is van den *Réveil*? Immers neen, want ik spreek van een beweging, die eigenlijk pas begon sinds 1848'. Gunning kreeg uitgelegd dat er twee beschouwingen mogelijk waren aangaande de wijze waarop de invloed van de Christus in het publieke leven kon doordringen: 'of dat ge *ongemerkt* de Christelijke atmosfeer door *heel* het staatsgebouw laat trekken; of dat ge, aan de mogelijkheid hiervan niet geloovende, *opzettelijk*, op *bepaalde* plaatsen, uitstralingen van dien Christelijken Geest aanbrengt'. Het eerste systeem was dat van De la Saussaye en Beets; het andere dat van Groen, nu aangeduid als 'der Calvinisten Staatsbeschouwing'. Na ook nog aangesproken te zijn over het optreden van zijn broer in een encyclopaedische discussie op 1 juli, kreeg Gunning het 'eenvoudig[e]' feit te verstaan dat óók de ethischen een 'eigen *levenskring*, ... of partij of coterie' vormden. Wat Kuyper zelf bedoelde was heel simpel: 'niets dan zuivere copie te leveren van wat Calvin en zijn school beoogde'. *Bedoeld noch gezegd* besloot met een vraag: 'Wie nu, op den manier als Gij deelt, den copiïst verwerpt, verwerpt die ook niet het origineel?'.⁴⁶ Als 'halven' waren 17 juni reeds genoemd: Van der Bruggen, Beets, De la Saussaye en vooral Bronsveld; nu kwamen daar nog bij: Buytendijk en

45. In deze rede wordt het calvinisme één keer, maar dan slechts zeer terloops en zonder bijklank vermeld; de tegenstelling is veeleer 'Irenischen tegen de Gereformeerden'; *IJzer en Leem*², Amsterdam 1885, 6v., 21.

46. *Bedoeld noch gezegd*, 12, 17v., 19v., 37-44, 46. Het is de vraag of de visie van De la Saussaye goed weergegeven is. J.J.R. Schmall acht Kuypers beschouwing daarover onjuist; *Tweeërlei staatsbeschouwing in het Réveil. Een politisch-ideologische bijdrage*², 's-Gravenhage 1946, m.n. 283.